

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В РОМАНАХ

Валентин ЧЕМЕРИС

АННА
КИЇВСЬКА —
КОРОЛЕВА
ФРАНЦІЇ

CF FOLIO

Валентин Лукич Чемерис
Анна Київська –
королева Франції
Серія «Історія України в романах»

Текст предоставлен правообладателем

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=22054243

Чемерис В. Л. Анна Київська – королева Франції: Фоліо; Харків; 2016
ISBN 978-966-03-5144-8, 978-966-03-7503-1

Аннотація

Новий роман В. Чемериса присвячений доньці Ярослава Мудрого, красуні Анні, першій королеві Франції. Вона подарувала Генріху I не тільки спадкоємця корони – Філіппа, а й значною мірою змінила хід французької історії. Смілива, розумна та освічена королева поступово стає співправителькою Генріха. Її підписи стоять поруч з підписами короля на важливих державних указах. Владна і мудра, вона розуміла свою роль в управлінні країною. Франція стала її державою, а французи назавжди запам'ятали її як королеву Франції – Анну Київську. Але чи була щаслива ця жінка і де вона закінчила свій земний шлях, про це не знає ніхто...

Содержание

Сказання перше. Свати з чужоземелля	6
І всього лише 3 години 20 хвилин	6
Народжена між 1024 і 1032 роками у граді Кия	11
У сьйві наднової зірки	15
«В літо 6545 (1037) заклав Ярослав город великий Київ, а біля нього Золоті ворота...»	20
Киянки, киянки, киянки – найкращі у світі жінки...	29
Ходили чутки, що Генріх і двічі сватався до Анни Ярославни	39
Чи я в батька не кохана була?..	44
Онук короля Гуго Капета, син короля Роберта II, король Генріх I	56
Франція була тоді невеличким королівством	64
Про погані наслідки від «близького схрещення»	72
Свати із Франції. Багаті дари Ярославу Мудрому	78
Кінець ознакомительного фрагмента.	81

Валентин Чемерис

Анна Київська – королева Франції

© В. Л. Чемерис, 2016

© Л. П. Вировець, художнє оформлення, 2016

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2006

* * *

*У Ярослава Мудрого, сина Володимира і Рогнеди, як у казкового короля, були три дочки, три вродливі і горді принцеси Ярославни: старша Анастасія стала угорською королевою, середцільша Єлизавета – норвезькою, а потім датською, а найменша, Анна, стала французькою королевою.
(Про Анну Ярославну і сіє сказання)*

«У давньоруському письменстві жінкам не пощастило. Якщо літописи та інші літературні пам'ятки час від часу згадують про синів та онуків князів, то їхні дочки й внуки залишилися замовчаними. Зрозуміло, що годі й сподіватися від давньоруських джерел якихось звісток про жінок з народу. Чому? А тому, що в XII–XIII ст. книжники воліли писати лише про варті уваги справи: війни та походи, міжкнязівські стосунки, церемонні події.

Для родинного життя у літописах та інших джерелах місця не було. Тому історики майже нічого не знають про життя жіноцтва Київської Русі».

(М. Ф. Котляр. «Історія України в особах. Давньоруська держава»)

Сказання перше. Свати з чужоземелля

«Вийти заміж за іноземця, та й до всього ж – за парижанина, та ще (увага!) – за короля! Сучасним шлюбним агентствам важко й уявити більш вигідну партію для киянки. А ось у середині ХІ століття переїзд із Києва до Парижа на постійне місце проживання можна порівняти хіба що з переїздом до провінційного Житомира. Адже за розмірами і впливовістю Франція тоді була схожа на герцогство, а її столиця за розмірами в кілька разів поступалася перед Києвом».
(Зі статті)

І всього лише 3 години 20 хвилин

Прикметним слівцем «Жуляни» називається місцевість на південній околиці (правда, колись вона була околицею) Києва. Сьогодні це майже центр, принаймні неподалік нього. Це літописна Желань, відома ще з часів Київської Русі. Згодом Жуляни були власністю Софійського монастиря. Нині Жулянками називається промисловий район української столиці, що разом із селищами Гатним, Пироговим та Чапаєвкою складають житловий масив столиці з на-

селенням близько 100 тисяч чоловік.

У Жулянах – один із трьох аеропортів Києва. І це всього лише за 6 км від центру міста. Як кажуть, і вдома, і в гостях. І літаки 14 авіакомпаній, наших і міжнародних, приземляються у Жулянах. Багато з них я іноді зустрічаю і проводжаю. Правда, очима, поглядом. Річ у тім, що я мешкаю в Києві неподалік Жулян, біля станції метро «Святошино», і до аеропорту від мого будинку якихось двадцять хвилин на таксі.

А для погляду це – миттєвість.

Здебільшого дивлюсь на посадку авіалайнерів вечорами та вночі, коли, буває, працюю. Узимку в Києві рано починає смеркати – о п'ятій вечора за вікном уже западає південь. Моя квартира виходить вікнами на схід, якраз у бік аеропорту Жуляни, і мені з вікон добре видно, як горить-сяє гірлянда золотисто-жовтих вогнів на початку злітно-посадочної смуги (таку ж гірлянду вогнів видно в кінці смуги).

І в чорноті неба видно вогні авіалайнерів, які, зайшовши на глісаду¹, – це десь 4 км від аеропорту – знижуючись, прямують на посадку й уздовж низки жовтавих вогнів зникають – їхнє приземлення мені не видно з-за дерев, як і самої смуги.

Тож я часто вечорами спостерігаю з вікна свого кабінетика (13-й поверх), як, сяючи яскравими вогнями, черговий літак, звідкілясь прилетівши, йде на посадку й невдовзі зни-

¹ *Глісада* (франц. буквально – ковзання) – траєкторія зниження авіаційного літального апарата.

кає за деревами, зі сходу і з заходу.

Довжина злітно-посадочної смуги – 2310 м, ширина 43 м. З центру міста до Жулян ходить тролейбус № 22 за маршрутом «Вулиця Ольжича – Жуляни», ще, здається, тролейбус № 9 і під таким номером – маршрутне таксі.

З 2009 року аеропорт працює цілодобово, а після реконструкції смуги може приймати важкі літаки, як-от «Боїнг-737» та «Аеробус». І має статус міжнародного. Його термінал «А» пропускає 320 пасажирів на годину. Жуляни перебувають у комунальній власності Києва.

«Мій» аеропорт приймає літаки з багатьох міст України, Росії, з різних кінців колишнього СРСР та з Європи.

Я допізна, а часом і до півночі, працюю в своєму маленькому кабінетику. Квартирка в мене крихітна, двокімнатна, місця для кабінету в ній не викроїлось, тож довелося для нього пристосувати еркер – напівкруглий засклений виступ у стіні будинку. Іншими словами – балкон, утеплений і переобладнаний. Довжина мого кабінетика-еркера – 4 м, ширина – 2 м 70 см. Є маленька ніша глибиною аж у 13 см. Частина мого робочого столика входить у цю нішу, за ним я й сиджу. А за мною, спина до спини – сидить моя дружина перед екраном комп'ютера – у нашому кабінетику на двох ще й комп'ютер вміщується та книжкова полиця, і неширока шафочка зі словниками, довідковою літературою, всілякими книгами, ще й крихітний диванчик. І два стільці. Отак ми (тісно, зате тепло) працюємо в цьому заскленому та утепле-

ному еркері, що слугує нам за спільний кабінет.

І коли я працюю вечорами в своєму еркері-кабінетику на 13-му поверсі, у темному напівкруглому вікні бачу знайоме жовте сяйво, що спалахує щовечора і сяє до ранку – вогні злітно-посадочної смуги аеропорту Жуляни. І я в пільмі вікна бачу, як сяє білими вогнями пасажирський літак, який їде на зниження. Звідки той літак (буває, що прилітають і о дванадцятій ночі, о другій чи третій за північ): з Братислави, Барселони, Будапешта, Вільнюса, Дортмунда, Лондона, Мілана, Софії та й зі своїх українських міст чи...

А може, з Парижа? І мені здається, що ось той літак, котрий вже вийшов на глісаду і знижується до жовтих вогнів смуги – а ніч яка чорна, яка чорна! – неодмінно прилетів із Парижа. Як спогад про неї, Анну Ярославну, королеву Франції, киянку нашу. Ось-ось і я полечу до Парижа, до Анни, про яку оце пишу роман. Та й скільки там путі-дороги: до аеропорту Жуляни хвилин двадцять на таксі. А потім – авіалайнером до Парижа...

І скільки там до французької столиці лету піднебесного – якихось 3 години 20 хвилин.

Колись мало не рік Анна наземними шляхами добиралася до Парижа, столиці свого королівства.

Правда, відстані звідтоді скоротилися, а земна куля немов поменшала, і тепер до Парижа всього лише 3 години 20 хвилин. Попід небесами, на крилах швидкісного лайнера.

До Анни Ярославни...

І ти вже в Парижі...

«Здрастуй, Анничко-землячко! Як тобі у Франції живеться?»

Народжена між 1024 і 1032 роками у граді Кия

«...Я народилася багато століть тому і була дочкою київського князя Ярослава Мудрого. Власне, однією з його доньок, найменшою. Про мене історики сьогодні пишуть десь приблизно так: «Майбутня королева Франції в дитинстві була схожа на янгола. Золотаві кучері, милий пустотливо-бешкетний погляд робили її зовнішність неповторною». Mersi». Прочитуємо джерела далі: батько виховував дочок як амазонок, тож Анна з дитинства впевнено трималася в сідлі, фехтувала не згірш за братів, не пропускала жодного сезону полювання (у Київській Русі – лови), відзначалася впертістю і силою характеру. Росла вона в часи процвітання Русі. Київ, за прикладом Константинополя, був прикрашений Золотими ворітьми і незрівнянним Софійським собором. Ярослав, представник нового покоління грамотних, освічених християн, зібрав багату бібліотеку давньоруських і грецьких книг. Анна була блискуче освічена, володіла грецькою і латиною.

Час спливав, юна княжна приваблювала погляди багатьох чоловіків не лише своєю вродою (хоча і вродою теж) і стрункістю стану, але й блискучим розумом, сміливістю і рішучістю. Ярослав Мудрий задумався у пошуках достойної пари для своєї дочки...

«...І не дивно, що зовсім юною, ледве я з піддівки благословила на дівчину, як мене віддали заміж за короля франків Генріха І. Всі казали, що я таки справді була красунею, знала кілька мов і на подив усім чудово і вправно гарцювала на бойовому коні.

І це я, відома у Франції, як «Anne regine» – «регінa Анна», себто королева. А яка дівчина тоді не мріяла стати королевою, як не мріє нею стати й у ваші часи? А я – стала.

А вже коли мій син був королем, я ставила свій підпис поруч з його підписом: «Anne, mère Philippe Reges» – Анна, мати короля Філіппа.

Будучи королевою, я стала ще й прабабцею... 30 французьких королів! Ось, мабуть, і всі точні відомості про мене, які дійшли з далекого минулого, що сховалося за тисячоліттям. Я порушила сакральну заповідь монархів: королева, ставши удовою, не може вдруге виходити заміж. Це, як у вас кажуть, нонсенс! І тим більше закохуватися – як закохується проста жінка. А я закохалася – Господи, я тоді так багла жіночого щастя! – і заміж вийшла. І за це я покарана, і ніхто не знає, де я поділася після смерті другого чоловіка, коли вже була не королевою, а – графинею де Крепі де Валуа... Не збереглася навіть моя могила. Більше того, нікому сьогодні все ще не знано, в якій країні я знайшла свій вічний спочивок: у Франції чи на моїй батьківщині, у Києві золотoverхому.

Але все одно я була – Anne regina.

Анна Ярославна, княжна Київська, королева Франції. Такою була і такою залишуся на віки. Правда, один з авторів написав про мене – здається, француз, – що я таки повернулася на свою батьківщину, в Київську Русь. Хоча до кінцевої мети своєї я (якщо вірити автору тої оповіді про мене) не дісталася – буцімто в дорозі тяжко захворіла і померла, але вже на землі моєї любої Русі. Згідно з моїм заповітом, мене нібито поховали за язичницьким обрядом: поклали моє тіло на пліт, підпалили і пустили по воді... У вічність...

Але так це було насправді чи ні – хто тепер достеменно повідає? То що вам ще про себе розказати, коли про мене більше нічого невідомо, навіть мені самій – Анні регіні, королеві Франції родом із Києва. Недарма ж я для них завжди була і залишилась, як “Аннет де Київ...”»

Таїна життя і смерті Анни Ярославни, відомої з історичних джерел, як Анна Київська, Анна Руська, Анна регіна (королева Анна) і навіть як Анна Руда (волосся її відливало золотом, було стиглого пшеничного кольору), попри всі зусилля дослідників, зокрема й істориків та науковців, як і раніше, все ще залишається загадкою, цікавою і незбагненою, не тільки української чи французької, а й світової історії.

Анна – наймолодша донька Ярослава Мудрого – чи не хрестоматійна постать в історії Київської Русі, а бач... В її історичному портреті досі багато що залишається невідомим, його покривають білі плями – від народження й до

смерті...

У сяйві наднової зірки

Це було чи не тисячу літ тому, коли на планеті Земля до роду людського прийшло одинадцятье (XI) століття, що мало тривати з 1001 по 1100 рік за григоріанським календарем.

Із найважливіших його подій можна згадати таке:

4 липня 1054 року китайські та арабські астрономи зареєстрували спалах наднової зірки, залишки якої нині відомі під назвою Крабоподібна туманність. Галактична туманність, результат вибуху наднової зірки, що з'явилася у сузір'ї Тельця.

Розширюється зі швидкістю 1100 км/сек. Віддаль до неї – 5500 світлових років. У центрі Крабоподібної туманності міститься пульсар – нейтронна зірка...

А ось із низки найважливіших подій, що трапилися на Русі, першій Русі слов'янського світу, названій Київською, варто згадати такі:

– 1015–1019. Боротьба за великокнязівський престол після смерті Володимира між його синами Святополком і Ярославом. Перемога Ярослава.

– 1017–1037. Спорудження біля Києва укріплень, будівництво Золотих воріт, увінчаних надбрамною Благовіщенською церквою, і Софійською собору – після перемоги Ярослава над печенігами.

– 1019. Вперше складено збірник найдавніших правових

норм – «Правда Ярослава».

– 1019–1054. Епоха великого князя Київського Ярослава Мудрого.

– 1031. Похід Ярослава і Мстислава проти Польщі та повернення червенських міст.

– 1036. Смерть Мстислава. Ярослав Мудрий стає одноосібним правителем Русі.

– 1040. Останній збройний конфлікт між Руссю і Візантією.

– 1097. Зібрання князів у Любечі, на якому прийнято постанову «кождо да держить отчину свою».

– Перша половина XI століття. Переклад у Києві «Хроніки» візантійського історіографа IX ст. Георгія Амартола (грец. «грішник»), в якій викладені події всесвітньої історії від створення світу до 842 року.

– Засновано Видубецький чоловічий монастир.

– Залишається додати: 1024 рік – народження наймолодшої дочки Ярослава Мудрого Анни, майбутньої королеви Франції. (Офіційні та історичні джерела дату визначають трохи обережніше – між 1024 і 1032 роками – точніших даних історія не зберегла. Як і даних про місце народження Анни Ярославни...)

Серед ста великих династій світу – від найдавніших часів і до наших днів, – Рюриковичі на 23 місці.

Це вони зуміли із грязі у князі... Пардон, із варязьких князів (а де й з ватажків розбійницьких дружин) пробитися

в государі вся Русі. І це будучи для оної Русі чужинцями (тоді казали – варягами, і це було рівнозначно назві «чужинець», «розбійник», «прийшлий найманець»).

А бач, Руссю правили на протязі семи століть. Що тут говорити, хоч і варяги, прийшли чужинці з розбійницькими замашками, а не в тім'я биті виявились. Варто наголосити, що великі князі київські, московські та руські царі, були нащадками (тією чи іншою мірою спорідненості) Рюриковичів.

Багато Рюриковичів, які асимілювалися з русичами і вже були наче й чистими русичами, займали керівні посади в адміністративному, судовому та воєнному управлінні. На все тій же Русі, а потім і в Росії. Загалом же дослідники знають більше 10 000 їхніх потомків.

Так-так, саме прадавнього Рюрика – не то князя, не то отамана дружини, що промишляла розбоєм. На Русь він колись прибув буцімто на прохання деяких слов'янських племен: мовляв, приходь до нас, будеш князем у Новгороді, бо в нас свої чи не всі між собою перегиркались, і ладу-порядку немає...

Рюрик не гордий – прийшов. І став княжити в Новгороді з 862 року.

І започаткував династію Рюриковичів. Першим його спадкоємцем вже в Києві став Ігор Рюрикович, син того варяга на прізвисько Старий. Загалом він правив Руссю 32 роки. І ще б княжив, так став жертвою власної недалекоглядності: при спробі повторно зібрати данину з древлян був ними жорсто-

ко покараний (як той вовк, що внадився до овець): жадібно-го князя прив'язали до верхівок двох нагнутих дерев, а потім їх відпустили. Випроставшись з великою силою, вони й розірвали навпіл тіло бідолахи.

Син його Святослав теж помер не у власній постелі і не своєю смертю. Вродився невгамовним, любителем походів у чужоземелля. Правда, встиг зробити й дещо добре для Київської Русі. Об'єднав племена східних слов'ян в єдину централізовану державу, розгромив Хозарський каганат, якому деякі слов'янські племена платили данину. Успішними були і його походи на Волзьку Булгарію, в Болгарію та Візантію. Відзначався чесністю, що в ті часи було великою рідкістю. Перш ніж вирушити проти когось походом, застерігав: «Іду на ви». А загинув в останньому поході – у битві з печенігами. Їхній князь Куря відрубав Святославу голову, зробив з його черепа чашу і пив з неї, хизуючись своєю перемогою над славетним руським князем.

Молодший його син Володимир в юності був затятим язичником, вельми мстивим і жорстоким воїном. Та й навіть братовбивцею. А ще запам'ятався, як любострасний, похитливо-хтивий і ласолобний – у нього було сім тільки офіційних дружин (з деякими він жив одночасно, як кажуть, позмінно). І буцімто мав ще аж 300 наложниць! Але й для Русі зробив напродив багато такого, що держава за правління цього нащадка Рюриковича стала ще могутнішою. Він був прозваний Святим та Рівноапостольним, коли увів на Русі

християнство. Саме він зупинив напади печенігів на Русь, на її кордонах будував міста й фортеці. А ще поширював знання, вчив русичів, як-то кажуть, уму-розуму. А які бенкети він влаштовував! (На Русі їх споконвіку називали «пирами».) Вельми щедрим був. Тож недарма його ще звали й Великим. І це вже народ його прозвав Володимир Красне (Гарне) Сонечко.

Син його – теж Рюрикович, Ярослав Мудрий, об'єднав мало не всі давньоруські землі. Анна, як дочка його, теж була з Рюриковичів² – по батьковій лінії. І дуже пишалася далеким предком своїм і батьком рідним.

² З усіх Рюриковичів найбільшої слави зажив цар Іван IV; названий Грозним. Віщуни ще при його народженні пророкували: цей хлопець стане государем, але государем-мучителем. І як у воду дивилися. Вдався і надто підозріливим та жорстоким. Коли завів стражу-опричину, то царство його покрити терор: винуватих і безвинних обезголовлювали, вішали, спалювали на багаттях живцем, з живих людей здирали шкіру, четвертували їх, садили на палю... І при всьому цьому цар ще встигав керувати царством і раз по раз женився – здається, сім разів. Цькуючи інших, сам гинув, як зацькований звір. На трон забрався синок його, Федір Іванович, душевно хвора людина. Чи, як на Русі казали – блаженний. Помер, не залишивши спадкоємців та заповіту. З ним і припинила існування династія Рюриковичів-царів.

«В літо 6545 (1037) заклав Ярослав город великий Київ, а біля нього Золоті ворота...»

Тут і починаються загадки, нерозгадані й досі.

Власне, другий різнобій у біографії Анни Ярославни (перший – приблизний рік народження): за одними даними майбутня королева Франції з'явилася на світ білий у Новгороді, коли батько Ярослав (тоді ще просто Ярослав, без додавання – Мудрий) там княжив, за іншими – в Києві, коли вже там Ярослав «сів на столі отчім».

Але, природно, в Новгороді й Києві вона одночасно не могла народитися. Та й більшість дослідників переконливо доводять: Анна Ярославна народилася в Києві, де й минули її (це вже точно) дитинство і юність. Отож вона була киянкою.

І за місцем народження, і за місцем проживання – поки її не забрали до Франції.

А киянка – це...

У всі часи, у всі віки-століття – це більше, значно, значно більше, аніж просто мешканка Києва.

Такою від Бога киянкою і була Анна Ярославна.

Травень 1050 року: весільний кортеж з дочкою Ярослава Мудрого прибув до Парижа.

Анна була вражена: тодішній Париж – маленьке містечко, глухе, усіма забуте, десь на околиці Європи, з брудними вуличками, з тіснявою.

Скаржилась батькові в далекий, але від того ще рідніший Київ:

«У яку варварську країну ти мене послав...»

Після святкового, завжди прекрасного і завжди осяйного Києва, Анна довго не могла звикнути до Богом забутого Парижа – бідного, нужденного і надто брудного та занехаяного, у якого, здавалося, тоді не було ані найменших перспектив хоч коли-небудь стати знаною світові однією з прекрасних європейських столиць...

Каштани, каштани, каштани,
Софії і Лаври хрести.
Кияни, кияни, кияни,
Ви – сестри мої і брати.
Я з вами в дощі, снігопади
У черзі за щастям стою...

Це пісня на слова Ю. Рибчинського з пісенника «Білий світ на калині» (видання 1995 року).

А здається, що відлуння пісні цієї могло луhati в Києві і в часи Ярослава Мудрого у 978—1054 роках, а отже, і за дитинства та юності Анни, якій судитиметься стати королевою Франції.

«Спасибі» скажу своїй долі,
Що в чорній пустелі ночей
Я сотні разів божеволів,
Від ваших, киянки, очей...³

Не лише більше ніж 1000 років тому – якщо брати епоху Ярослава Мудрого, – линули подібні пісні, вони були і раніше, тож і раніше їх співали і за часів легендарного Кия, за Аскольда, Олега, Ігоря, Ольги, за Святослава, Володимира, за Ярослава і звідтоді й понині пісня про рідну землю буде, покіль буде Київ.

А Київ вічно буде.

Тому рідна пісня була улюбленою і для Анни Ярославни, бадьорила і піднімала їй настрій у далекій Франції. І там Анна Ярославна (просто Анничка з Києва), на свій лад наспівувала б, як клялась:

І де б не була за кордоном,
Я знаю, що завжди вернусь
Додому, додому, додому —
В святу мою Київську Русь.

І я теж, бувало, де б не був, у яких чужоземеллях, а як задумаюсь, згадуючи батьківщину свою, тихо наспівую, наче

³ Чи не в цім був переконаний і король Франції Генріх I, коли послав до Києва своє високоповажне посольство із завданням будь-що висватати йому київську княжну, одну з найкращих у світі жінок.

клятву рідному краю даю:

Я знаю, що завжди вернусь
Додому, додому, додому —
В святу мою Київську Русь...

А дім наш, а отча хата кожного з нас в Україні нинішній — і завтрашній теж — це вона — Київська Русь.

Або ще — Давня Русь (найдавніша, першопочаткова), себто науково-історична назва держави східних слов'ян, що існувала з кінця IX до початку 40-х років XIII ст. У давньоруських джерелах Київська Русь іноді називалася просто Руссю або Руською землею...

Тож і Анну, яка прибула до Франції з Київської Русі чи просто з Руської землі, величали часом Анна Київська, а часом Анна Руська (зовсім не тому, що буцімто вона прибула, як дехто у Франції плутав, та й нині все ще плутає... з Росії, якої, звісно, тоді і в зародку ще не було).

У 1982 році Україна святкувала 1500-ліття Києва, своєї столиці і свого найголовнішого міста. Хоча, за археологічними розкопками, поселення на території Київщини існували 15 000—25 000 років тому, з часів неоліту та бронзового віку, але міське населення з'явилося пізніше, десь у VI ст., коли окремі міські поселення злилися в єдине.

За легендою Київ заснований трьома братами — Києм, Щеком і Хоривом та їхньою сестрою Либіддю.

За «Повістю временних літ» Нестора-літописця, чорно-ризця Феодосієвого монастиря Печерського, звідки пішла Руська земля і хто в ній найперший став княжити.

І були три брати. Одному ім'я Кий,
А другому – Щек,
А третьому – Хорив,
І сестра їхня – Либідь.
І сидів Кий на горі, де нині узвіз Борчів,
А Щек сидів на горі, що й нині зветься Щекавиця,
А Хорив – на третій горі, від нього ж
прозивалася Хоревиця.
В ім'я брата свого старшого заклали городок
І назвали його Київ.
І був коло города ліс
І бір великий,
І були (вони) мисливці на звірів
І тямущі та мудрі були,
І називалися поляни,
І від них же поляни-кияни і до сьогодні...

Є ще одна гіпотеза про походження назви Київ. Місто будімо так назване тому, що його першими жителями були робітники (кияни), які обслуговували переправу через Дніпро. Вона являла собою дерев'яний настил на стовпах (киях), забитих у дно.

Відкріймо ще «Повість временних літ»:

«Інші, не знаючи, кажуть, що Кий був перевізником; бо біля Києва був перевіз тоді з того боку Дніпра, тому й говорили: «на перевіз на Київ», а коли б Кий був перевізником, то не ходив би до Цареграда. Але цей Кий княжив у роду своєму; і ходив він до царя, якого – не знаю, але тільки знаю те, як переказують, що велику честь мав від царя, якого – не знаю і при якому приходив царі.

Ідучи назад, прийшов [Кий] до Дунаю, і вподобав місце, і поставив городок малий, і хотів сісти з родом своїм, і не дали йому ті, що жили поблизу, ще й донині називають дунайці городище Києвець. Кий же прийшов у свій город Київ, тут скінчив життя своє, і брат його Щек і Хорив, і сестра їхня Либідь – тут померли».

З 882 року, коли Київ захопив новгородський князь Олег і проголосив: «се буде мати городам Руським», і Кий став княжити в Києві, а ще – Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Володимир, доки син його Ярослав не збудував у граді Кия свій Київ, що в історії отримав назву місто Ярослава. Це частина давнього Києва, яка була зведена на Старокиївській горі під час княжіння Ярослава Мудрого.

Як свідчить літопис, будівництво міста Ярослава справді датується 1037 роком.

«У літо 6545 [1037] заклав Ярослав город великий Київ, а біля нього Золоті ворота. Заклав і церкву митрополичу на честь святої Софії, премудрості Божої, і потім на Золотих воротах кам'яну церкву святої

Богородиці Благовіщення.

Цей же премудрий князь Ярослав для того поставив церкву Благовіщення на Золотих воротах, щоб завжди приносити тому городу радість святим Благовіщенням Господнім і молитвою святої Богородиці й архангела Гавриїла. Після цього [заснував] монастир Святого Георгія і Святої Ірини. І при цьому почала віра християнська множитися на Русі і поширюватися. І чорноризці почали множитися, і з'явилися монастирі. І любив Ярослав церковні статuti, і попів любив дуже, особливо ж любив чорноризців...»

Місто Ярослава зайняло площу більш як 60 га, було оточене ровом з водою глибиною 12 м і високим валом довжиною 3,5 км, шириною знизу – 30 м, загальною висотою з дерев'яним частоколом – до 16 м. Головними воротами були Золоті.

Кордон міста Ярослава від Золотих воріт проходив теперішньою вулицею Ярославів вал до Львівської площі (там були Львівські ворота).

З протилежного боку від Золотих воріт вал тягнувся до сучасного Майдану Незалежності. В районі цієї площі знаходилися Лядські ворота. Вал піднімався сучасною вулицею Костельною, проходив по Володимирській гірці і біля теперішньої Михайлівської площі з'єднувався з валами міста Володимира. В центрі міста Ярослава був Софійський собор, а поруч з ним згодом звели Ірининський та Георгіївський монастирі, княжий палац та інші споруди.

Ідея побудови нової частини міста виникла у великого київського князя Ярослава Мудрого після нищівної поразки, завданої ним під стінами Києва печенізькій орді. У 6544 (1036) році літописець писатиме: «И побегоша печенези раз-но, и не ведяхуся, камо бежати... а прок их побегоша и до сего дня».

Зразком для будівництва міста Ярослава був вибраний Константинополь – столиця Візантії. Небачене до того на Русі місто Ярослава у граді Кия виросло як з води. І слава про нього, оспівана в літописах і легендах, слава про велич і красу великого двору Ярослава рознеслася навіть за межі Київської Русі. Сам князь поселився не в кам'яному, а в дерев'яному палаці, що складався з три- та чотириповерхових клітей. «Красний княжий палац» мав багато переходів, оздоблених різьбою, і від інших будівель відрізнявся «красним» (красивим) ганком у три яруси. Княжий терем ділився на кілька частин: житлову, окремо чоловічу і жіночу, залу для виходів, бенкетів і прийомів заморських гостей, невелику сімейну капличку. У гридниці перебувала особиста охорона князя, що складалася з отроків – гриднів.

Навколо палацу тяглися великі і малі комори, княжа конюшня, кліті для малої дружини, що цілодобово охороняла весь палац, а також скромніші помешкання для холопів, які обслуговували князя і його рід. А найперше – сімейство.

Стіни княжого палацу щедро були прикрашені світильниками та зброєю, зі східного боку – незмінний вівтар. Застіл-

ля завжди починалося з молитви, що її виголошував або священник, або старший у роду – тобто сам великий князь. Другий і третій поверхи були традиційно житловими – із світлицями і «дівичником». Із дерев'яних будівель княжий палац був найвищим у місті, якщо не рахувати бань ближніх церков та соборів.

На той час загальна площа Києва часів його найвищого розквіту становила приблизно 400 га. Кількість киян тоді сягала більше 65 тисяч. Для середньовічного європейського міста це була значна кількість городян. Столиця Київської Русі часів Ярослава Мудрого упевнено суперничала з провідними у ті часи містами світу. Наприклад, Париж, який у середньовічній Європі вважався найбільш населеним містом, мав десь близько ста тисяч мешканців, але поступався Києву розмірами, красою та кількістю храмів і палаців.

Киянки, киянки, киянки – найкращі у світі жінки...

В історії Київської Русі і давньої України лише небагато жінок (це при тому, що жінок на Русі-Україні, знатних і простолюдинок, але незвичайних і чарівних, було та й було!) стали знаними і популярними.

Передовсім княгиня Ольга, в хрещенні Олена (рік смерті 969-й) правила Київською Руссю після загибелі чоловіка князя Ігоря Рюриковича з 945 до приблизно 957 року. Перша з руських правителів прийняла християнство ще до хрещення Русі (перша руська княгиня, канонізована Руською православною церквою).

Ярославна (просто Ярославна, княжна, дочка галицького князя Ярослава Осмомисла, повне її ім'я – Єфросинія Ярославна), дружина князя Ігоря Святославича, героїня «Слова о полку Ігоревім», де їй присвячено всього лише двадцять із 504 рядків «Слова...», але вона стала знаменитою і безсмертною на віки (автор присвятив їй роман-есе «Ярославна», Фоліо, 2011).

Роксолана (Лісовська), 1506–1558 (це вже часи Русі-України) дочка священика Гаврила Лісовського із Рогатина, невеликого містечка на території Івано-Франківської області, наложниця, а потім дружина (і султанша) султана Сулеймана Пишного, мати султана Селіма II. Була вельми рі-

шучою, жорстокою і часом безжалісною. Так, наприклад, щоби всадовити на трон свого сина, вона наказала таємно вбити старшого сина Сулеймана I – Мустафу (від іншої дружини), хоча саме він мав успадкувати трон.

Четверта з найбільш відомих – Анна Ярославна, котрій судилося стати королевою Франції. Але ж на цьому список колись популярних і добре знаних жінок Київської Русі і пізніших часів не вичерпується. Згадаймо хоча б старшу сестру Анни – Анастасію Ярославну.

Народжена в Києві, у родині великого князя, вона у 1046 році стала жоною короля Угорщини Андрія I. Після смерті чоловіка в 1061 році Анастасія з тринадцятилітнім сином Шаламоном змушена була втікати до Германії, бо остерігалась переслідувань з боку короля Бели I, який захопив престол. Доля змилостивилась до втікачки і не підтримала жорстокого Бели I: в 1063 році Шаламон повернув собі престол і став угорським королем. Наступні одинадцять років Анастасії Ярославни минули при дворі свого сина. Подальша її доля невідома. З ім'ям Анастасії пов'язують заснування двох православних монастирів в Угорщині – у Вишеграді і Тормові. Пам'ять про Анастасію Ярославну з Київської Русі, яка більше відома в Угорщині під ім'ям Агмунди, зберігається в цій країні й дотепер. На озері Балатон уціліла королівська усипальниця, у якій, як гадають, були поховані король Андрій I і його дружина, київська княжна Анастасія Ярославна.

Увійшли до історії не тільки дочки, а й онуки великого

князя Ярослава Володимировича Мудрого. Одна з них Янка (Анка) Всеволодівна (1055–1113) зберегла про себе пам'ять як засновниця та ігуменя першого на Русі жіночого монастиря і школи для дівчаток.

Янка Всеволодівна була дочкою великого князя Київського Всеволода Ярославича від його першого шлюбу з візантійською принцесою Марією. У Переяславі, де вона народилася, минули її дитячі роки – там її дід Ярослав Мудрий заснував стіл для свого третього сина Всеволода Ярославича. Разом зі старшим братом Володимиром Мономахом Янка виховувалася в атмосфері книг і високих духовних інтересів. З дитинства княжну навчали слов'янської грамоти, грецької мови, філософії, риторики, історії та Священного Писання. Ще в юності вона була заручена з візантійським царевичем Дукою Старшим, але... Шлюб, що ось-ось мав відбутися, так і не відбувся (як результат двірських інтриг і боротьби за владу) – царевича насильно постригли в ченці.

Перебуваючи у Візантії, Янка ознайомилась з жіночими монастирями, тамтешньою освітою для жінок. Повернувшись на батьківщину, переконувала батька і руського митрополита відкрити перший жіночий монастир на Русі. Задум її здійснився року 1076-го, коли Всеволод Ярославич став великим князем. Живучи в Києві, Янка втілила в життя свій задум. Її ідею підтримав брат Володимир Мономах. Вклад Янки Всеволодівни у вітчизняну культуру такий великий, що про це повідомляли руські літописи, зокрема Лав-

рентіївський та Іпатіївський.

Року 1086-го в Києві було засновано жіночий Андріївський монастир, ігуменею якого стала Янка Всеволодівна. При монастирі вона відкрила першу відому на Русі школу для дівчаток. В «Історії Російській» Татищев наводить фрагмент із літопису: «Собравши молодых девиц, обучала их писанию, тако ж ремеслам, пению, швению и иным полезным им занятиям. Да от юности навыкнути разумети закон Божий и трудолюбие, а любострастие в юности воздержанием умертвляют».

У 1089 році після смерті митрополита Іоанна II Продрома Янка Всеволодівна самостійно «правила посольство» до Візантії за новим владикою для Руської церкви. Всеволод Ярославич був упевнений: дочці можна доручити цю непросту дипломатичну місію, позаяк вона не раз була у Візантії, вільно володіла грецькою мовою, добре знала константинопольський клір і зналася у церковно-політичних питаннях.

Померла Янка Всеволодівна у 1113 році і була похована у заснованому нею Андріївському монастирі Києва.

Ще одна онука великого князя Ярослава Мудрого, Євпраксія Всеволодівна, дочка великого князя Київського Всеволода Ярославича від другого шлюбу з половецькою княжною, у 1082 році була засватана за маркграфа Північної Саксонії Генріха Штаденського Довгого. У віці дванадцяти років княжна з великим посагом була відправлена до Германії, три роки жила там у жіночому монастирі, де вчила латинську та німецьку мови, оволодівала книжними знаннями, на-

бувала знання придворного етикету. Перед весіллям перейшла в католицизм і отримала нове ім'я – Адельгейда. У віці п'ятнадцяти років обвінчалася з Генріхом Штаденським, але той через рік помер.

Євпраксія-Адельгейда, молода і вродлива удова, стала дружиною імператора Германії Генріха IV. Правда, шлюб їхній тривав недовго: у 1090 році, розлучившись (причиною тому була політика та боротьба Генріха з Римом), Євпраксія переїхала до італійського міста Верони і мешкала там під охороною у Веронському замку. В кінці того ж року в неї народився син-первісток, але через два роки він помер.

Через рік на бік римського папи перейшов син Генріха IV від першого шлюбу Конрад. Невдовзі його коронують у Мілані як короля Італії. Захопившись дружиною свого батька Євпраксією, він організовує їй втечу із замку і взагалі з Верони. Конрад зустріне її як імператрицю. Згодом вона подасть скаргу до церковного собору на чоловіка-імператора та його жорстоке поводження з нею. Собор засудив Генріха IV, відсторонив його від престолу, і він помре у вигнанні.

Євпраксія два роки мешкала при дворі Конрада, потім переїхала до Угорщини, до родичів своєї тітки, угорської королеви Анастасії Ярославни. 1057 року вона повернулася до Києва, постриглась в черниці Андріївського монастиря, настоятелькою якого була її зведена сестра Янка Всеволодівна. Поховано Євпраксію в Києво-Печерському монастирі, над могилою поставлена капличка.

Трагічний долі руської красуні Євпраксії, яка була імператрицею Германії, присвячені італійські та германські хроніки, історичні праці і навіть романи та поеми.

Добродея – дочка Мстислава Володимировича, сина Володимира Мономаха, в святому хрещенні – Євпраксія.

Добродея-Євпраксія з ранніх літ вивчала слов'янську грамоту, грецьку мову, філософію і «лікарську премудрість», до якої виявляла особливу зацікавленість. Вона любила збирати різні трави та коріння, «відала цілющий смисл рослин». Року 1119-го візантійський імператор Іоанн II Комнін офіційно висватав Добродею за свого старшого сина і співправителя Олексія Комніна. Оскільки і жених, і наречена були ще юними (їм тільки-но виповнилося по тринадцять років), шлюб відклали на два роки. По весні 1122 року відбувся урочистий шлюб і коронація Олексія Комніна та Добродеї. Під час коронації їй дали ім'я Зоя, яке в перекладі з грецької означає «життя». Молоді жили дружно, але дітей у них чомусь довго не було. Чоловік слабував на здоров'я, і Добродея-Зоя відновила у Візантії свої заняття медициною в товаристві грецьких вчених та медиків. Згодом вона народить дочку, але син-спадкоємець, такий бажаний у монархів, так і не з'явився.

Року 1142-го під час походу проти турків Олексій Комнін захворів на пропасницю і в поході помер. Імператором Візантії став його родич Мануїл Комнін. Добродея-Зоя, навіть втративши титул імператриці, жила при візантійському

дворі разом з дочкою, а пізніше – із зятем та двома онуками. До кінця життя не знімала траур по коханому чоловіку, лікувала хворих. Свої чималі медичні знання і багатолітній лікарський досвід Добродея Мстиславна узагальнила в написаному нею трактаті «Мазі». Праця її збереглася в бібліотеці Медичі у Флоренції.

Померла Добродея-Зоя в Константинополі, похована в імператорській усипальниці роду Комнінів, поруч з могилою чоловіка.

Першою руською святою стала преподобна Єфросинія Полоцька, в миру – Предслава Святославна. Народилася вона в Полоцьку і була дочкою полоцького князя Святослава і княгині Софії. Наділена була незвичайною вродою, тож до неї сватались молоді князі, але всім вона відмовляла і потай перебралася до монастиря, де постриглась під ім'ям Єфросинії. Заснувала жіночий Єфросинівський Спасо-Преображенський монастир у Полоцьку і стала його ігуменею. Там вона переписувала книги, щоб заснувати бібліотеку для школи, яку мріяла відкрити. В монастирі збирала «младых девиц», у тому числі й своїх молодших сестер Градиславу (в хрещенні Євдокію) і Звениславу (в хрещенні Євпраксію) і навчала їх грамоти та рукоділля.

Коли київський князь Мстислав Володимирович зіслав батька Єфросинії до Візантії, взяла на себе всю повноту влади по керуванню Полоцьким князівством. (Знайдені свинцеві печатки із зображенням монахині-княжни Єфросинії.)

У 1150 році Єфросинія замовила хрест, що його подарувала собору. Півметровий хрест Єфросинії Полоцької був цінним витвором мистецтва. Він був окований золотими пластинами, прикрашений емаллями, коштовним камінням і перлами. Цей хрест був викрадений у 1941 році німецько-фашистськими загарбниками.

Крім Спасо-Преображенського собору, Єфросинія збудувала другу кам'яну церкву на честь Пресвятої Богородиці і заснувала при ній чоловічий монастир.

Року 1173-го під час паломництва до Константинополя та Єрусалима Єфросинія захворіла і нагло померла. Тіло її поховали в Палестині. У 1187 році канонізована. На той час (їй уже поклонялися як святій) преподобна Єфросинія була перенесена на Русь, до Києва, де її мощі знаходяться і нині в печерах Києво-Печерського монастиря.

Марія Михайлівна народилася (1213) в Чернігові у родині князя Михайла Всеволодовича Чернігівського і княгині Феоданії. Старша її сестра пізніше стане однією з найвідоміших в православній церкві святою – Єфросинією Суздальською. Марія так само, як і її сестри, навчалася вдома «премудростям многим» і була «сведуща» в книгах філософа Аристотеля і Платона, поетів Вергілія і Гомера, медиків Галена та Ескулапа.

Року 1227-го чотирнадцятилітню Марію вибрав собі за жінку рано осиротілий сімнадцятилітній ростовський князь Василько Костянтинович, який об'їхав до цього в пошуках

нареченої чи не всю Русь. Вінчалися в Чернігові. Невдовзі молоді прибули до Ростова Великого. У 1231 році у них народився син Борис, а згодом і син Гліб.

У 1238 році в битві з татаро-монгольськими ордами на річці Сіте Василько Костянтинович загинув. Ставши удовою і опікункою семилітнього сина Бориса, князя ростовського, Марія Михайлівна заснувала монастир Спаса-на-Пісках біля озера Неро, який у народі називався як «Княгинин монастир». Там за її вказівкою та участю було продовжено руське літописання (що до того припинилося в інших містах), складено звід Ростовського літопису. У ньому детально описується похід на Калку, в якому брав участь майбутній чоловік Марії, та висловлюється радість, що князь Василько тоді вцілів. Літопис княгині Марії описує найважливіші події мирного сімейного життя: урочистості з приводу народження сина-первістка Бориса, весілля брата Василька і синів великого князя Владимирського Георгія Всеволодовича, рідного дядька Василька. Детально описуються й похорон самого Василька в Ростові, і всенародна жалоба по «закатившейся светоносной звезде»...

У 1246 році княгиню Марію Михайлівну спіткало нове горе: разом з боярином Федором в Орді мучеником загинув її батько, князь чернігівський Михайло Всеволодович, на очах у його онука Бориса, котрий супроводжував діда. Повернувшись до Ростова, Борис розповів матері про тяжку смерть діда. Невдовзі за участю Марії Михайлівни було складено

коротке «Сказание» про Михайла Чернігівського і його боярина Федора, що схвилювало всю Русь. Тож завдяки письменницькому таланту княгині Марії імена її батька і чоловіка стали символами патріотизму, мужності руських князів і воїнів.

Марія Михайлівна померла року 1272-го і похована в ростовському монастирі Спаса-на-Пісках. Звідтоді, як не стало Марії, систематичні записи ростовського літописця й урвалися.

Ходили чутки, що Генріх і двічі сватався до Анни Ярославни

Про перших трьох – княгиню Ольгу, Ярославну, теж княгиню, і султаншу Роксолану з турецьким ім'ям Хуррем, ми, здається, знаємо найбільше. А ось про четверту знамениту жінку Русі Київської, чий вклад у Європу і більший, і значніший, ми багато чого й досі не відаємо, а багато чого, мабуть, назавжди сховане од нас під завісою тайни-потайни, з її колоритного життя і загадкової смерті...

Отож мова піде про неї, про Анну Ярославну, або ще Анну Київську, дочку Ярослава Мудрого від його шлюбу з Інгігердою Шведською, і дружину французького короля Генріха I Капета.

Анна народилася в той період (як уже зазначалося, між 1024 і 1032 роками), коли міжнародний престиж Русі був надзвичайно високий, тож багато правителів Європи вважали за честь поріднитися з великокнязівським домом Києва. Молоді роки Аннички були світлими і радісними, коли вона широко відкритими оченятами вбирала в себе світ. Київ процвітав, її батьки любили одне одного (це діти відчують і завжди раді цьому) і були зразковим подружжям, яке кохалося в дітях, тож їхні чада зростали в сяйві батьківської любові – наче квіти під лагідним сонечком.

Русь тоді переживала піднесення.

Київ розширювався, там і там з'являлися чудові будівлі, столиця Русі була просторою, світлою, чистою і мальовничо гарною – у малиновому дзвоні церков і соборів.

Київ був знаний у світі – могутній, багатий, славний і сильний. До двору володаря прибували посольства з усіх куточків Європи – від Візантії до Скандинавії.

Її життя (принаймні більша частина його) і сьогодні залишається загадкою і тайною. Попри всі зусилля дослідників – українських, російських і в першу чергу французьких. А подарував життя Анні Ярославні і білий світ заодно – Київ, що став її початком і її вічністю, княжий Київ на берегах Дніпра, званого в Україні Славутичем, звідки вона ще дівчиною вирушала не просто в Європу – в історію.

Її батьки були зразковим подружжям, і вона буде зразковою дружиною французькому королю. На кінець 30-х років XI ст. володіння великого київського князя, а, отже, й Русі-України, простяглися від Фінської затоки, Ладоги й Онеги до Чорного та Азовського морів, від Карпат і Нижнього Дунаю до Середньої Волги й верхів'їв Північної Двіни, перевершуючи розмірами решту християнських держав. За кількістю населення Русь-Україна у Європі тоді поступалася лише Східній (Візантійській) і Західній (Священній Римській) імперіям. Печеніги, вщент розбиті Ярославом у 1017 році під Києвом і через два роки на Альті, більше не чіпали Русі. Племена Східної Прибалтики (в межах сучасних Литви, Латвії та Естонії) визнавали себе данниками Русі. З По-

льщею було укладено почесний для Києва мир, а зі скандинавськими країнами, Чехією та Угорщиною Ярослав підтримував традиційно дружні стосунки – Анна Ярославна виїхала до Франції, як дочка могутнього і мудрого володаря. Ярослав і справді був мудрим і все знав, що тоді творилося в Європі, і чого був вартий той чи той король тамтешній. І про Францію Ярослав, звичайно ж, знав. Але велич Франції, здавалося, залишалася в минулому. Тепер це було невеличке королівство, та й те сусіди рвали на шмаття. А бідний король безуспішно намагався не лише втримати своє убоге королівство, а й розширити його, та не мав для цього достатньої сили. Його васали були сильніші, тож постійно гризлися між собою та проти короля свого виступали. На сусідні держави Франція нездатна була хоч якось вплинути – тут аби самій утриматись.

Ярослав Мудрий тоді накинув оком на Германію – варта уваги. Далеко Франції до Германії. От за кого можна було б віддати його доню. Але... Виявилося, що германський імператор Генріх, хоч і був ще удівцем, але, казали, назнав собі якусь там принцесу і вже буцімто посватався до неї – діло, як кажуть, було зроблене. Жаль, спізнився Ярослав. А тут надійшов лист від французького короля з проханням віддати за нього молодшу. Ярослав подумав-подумав і рукою махнув: ет, породичаємося з французами! Ходили чутки, що Генріх І двічі сватався до Анни Ярославни, але за першого разу йому відмовили (як-то на Русі та Україні кажуть – отримав гар-

буза), а за другим отримав згоду великого київського князя. Прогавивши германця, більш знаного і сильнішого, Ярослав Мудрий погодився на француза. Сьогодні він слабкий, але, дивись, завтра на ноги стане.

І дав згоду на весілля своєї улюблениці з французьким королем.

З давніх-давен сватання на Русі-Україні було справою значною і складалося з попередніх оглядин та заручин, коли старости вели неквапливу розмову з батьками нареченої, потім (якщо доходили згоди) – обмінювалися хлібом, далі – перев'язували нареченого хусткою, а старостів пов'язували рушниками. А вже за тим готували весільний коровай, вінки та інші весільні атрибути: свічки, весільне деревце-гільце, розплітали молодій косу.

А потім було вінчання, обмін дарунками між двома родинами. І все це супроводжувалося гучним бенкетом, піснями, танцями тощо. І вже весільний поїзд з молодою вирушав до будинку молодого, і там тривало весілля – ще гучніше, з жартами та піснями. Молодих посипали житом та пшеницею, горіхами, насінням, цукерками – на знак достатку, родючості ниви, «плодючості» молодої. Обох освячували хлібом, обливали водою і що тільки з ними не витворяли! А потім з'єднували молодим руки, зв'язували їх рушником, аби вони отак разом, пліч-о-пліч ішли життям.

Вінок з білого воску чи квітів, який був широко розповсюджений у стародавніх слов'ян, символізував молодість і

незайманість. Фата – головний убір, легке покривало з серпанку чи мережива, що вільно опускалося до пояса, довга ошатна сукня символізувала сором'язливість та чистоту...

Чи я в батька не кохана була?..

...Ірина, як називав Ярослав свою дружину, шведську княгиню Інгігерду, вислухала князя про приїзд сватів (думка дочки нікого не цікавила, як вирішать батьки – так і буде). Розбудила дочку – був ранній ранок, а юна Анничка любила до сходу сонечка поніжитись в постелі. Дочка спершу нічого не збагнула, лиш невдоволено перепитала:

– Ти чому мене розбудила так рано? Чи на Київ знову напали печеніги?

– Які печеніги? Не згадуй всує цих грабіжників – цур їм, пек! Твій батько, а наш князь, так їх відколошкав, що вони й носа виткнути зі своїх степів бояться. А розбудила тебе тому, що в твоєму житті, донечко моя, назріває важлива подія...

Анничка, не дослухавши, позіхнула, і голівка її впала на подушку.

– Отакої! Гості вже в Києві, з далеких країв прибули, а вона... спати... Вставай! Відіспала ти своє.

– Та що таке лучилося?

– Посли приїхали...

– У Київ до батька мого завжди посли приїздять, і це не привід, аби я вставала так рано. Не до мене вони приїхали.

– Не до тебе, але за тобою, дівко.

Анничка мало не прожогом схопилася.

– Свати?

– Атож. Вставай, та будемо тебе наряджати і сватам показувати.

Засмутилась весела й досі безжурна Анничка, печаллю дівочою запечалилась, тихо-тихо заспівала:

Чи я в батька не дитина була,
Чи я в батька не кохана була?
Взяли ж мене заміж дали
І світ мені зав'язали —
Така доля моя!
Гірка доля моя!

Співали тоді так усі дівчата на Русі, яких віддавали за нелюбів:

Чи не було річеньки утопитися,
Чи не було кращого полюбитися?
Були річки – повсихали,
Були кращі – повмирили —
Така доля моя!
Гірка доля моя!

– Отакої! – не йняла віри матінка і з печаллю та любов'ю на донечку свою дивилася. – Її заміж за короля віддають, а вона... побивається!

– Що з того, що за короля, як за нелюба?

– Королі беруть дівчат не для любові, а щоб королевами їх зробити. Радій, доню. Любов з часом минеться, а королевою

не кожна стає...

Над Києвом опускалося тихе осяйне надвечір'я, і в промінні сонця, що сідало десь за Дніпром, золотом спалахнули бані церков і соборів.

Анничка того вечора стрибала, як кізонька, і волосся на її голівці відливало золотом.

– Моя ти златовласка... – посміхаючись шепотіла мати.

А дочка безтурботно наспівувала:

О ля-ля, о ля-ля,
Видають за короля.
Стану йому любкою,
Любкою-голубкою...
О ля-ля, о ля-ля,
Заміж йду за короля,
Королевою стану сама —
Хоч би не зійти з ума!

А тоді зненацька розплакалась, ткнулась личком у плече матері і ніяк не могла заспокоїтись. А мати Ірина, втішаючи дочку, ласкаво казала:

– Така твоя доля, доню моя, королевою маєш стати. – І чомусь плакала, але сльози її були світлими – як кришталі...

Анничка то плакала, то крізь сльози посміхалася, співала ніби безжурно, а виходило чомусь журно-журно:

«Ой ти, дівчино зарученая,

Чого ж ти ходиш засмучена?»
«Ой ходжу, ходжу засмучена,
Що не за тебе заручена!»
«Ой ти, дівчино, словами блудиш,
Сама не знаєш, кого ти любиш!»
«Ой знаю, знаю, кого кохаю,
Тільки не знаю, з ким жити маю!...»

І не було в неї коханого, а їй здавалося, що був.

Був, був... І присягався «бути моїм чоловіком, а я – його дружиною». Ось тільки як його звати (а так кортіло дізнатися) – не відала. І про своє майбутнє хотілося наперед почути. Хоча яке майбутнє у княжої дочки – відомо: в ім'я зміцнення міждержавних (чи ще якихось там відносин) віддадуть – часом і за старого князя з чужоземелля, і – живи та зміцнуй ті міждержавні (чи ще які там) відносини. А чи любиш ти його, чи він тобі хоч подобається, – батько й питати не буде. Іди, бо так треба.

А там... Злюбиться. А не злюбиться – і так вік проживеш. Одне слово, династичні шлюби. То чи не все одно, кого тобі виберуть? Ет, виходить, не все. Хотілося дізнатися, як його хоч звати-величати.

З дівчатками-подружками Анничка під Новий рік ворожила. Перекидала через ворота чобіток: куди, у який край носком впаде, туди й віддадуть.

А ще хотілося дізнатися ім'я судженого. З цією метою дівчата виходили на вулицю і в першого стрічного запитували

його ім'я.

Яких тільки імен Анничка (а серденько аж завмирало) не почула при тім ворожінні під Новий рік! Часом у ніч ту, як виходили на ворожіння, гули-вили над Києвом заметілі, світу білого не видно було, а вони ганялися за поодинокими перехожими: дядьку, дядьку, а як вас звати?..

Яких тільки імен вона тоді не почула! А імені Генріха серед них ні від кого не чула. Та й не дивно – не слов'янське ім'я, чуже, з чужого краю...

А тоді згадала: ой, таке ж було літ зо п'ять тому з її старшою сестрою Єлизаветою, Лисаветкою її любою. Теж як почала дівувати, з подружками ворожила, щоби дізнатися, а яке ж ім'я буде в її судженого? Яких тільки імен їй при тім ворожінні в новорічну ніч не називали, а імені Гарольда серед них не було. Чуже воно для русичів, а бач...

За Гарольда Єлизаветонька⁴ пішла, з волі батькової віддалась. У чужу Норвегію, як в інший світ. Плакала, як з батьками прощалася, з сестрами-братами, і з Києвом теж: «Ой, Києве мій, граде золотoverхий, не побачу я більше тебе!» Анничка теж плакала, як прощалася з сестричкою, яку над усе любила. А через рік Єлизавета, Лізонька незабутня з далекої Норвегії, з нарочитим гінцем звістку про себе прислала:

⁴ Єлизавета Ярославна після загибелі свого чоловіка, короля Норвегії Гарольда Суворого під час його походу на Англію, року 1067-го вдруге вийде заміж за короля Данії Свена Естрідсена.

«Сестро моя, – Анничці писала, – я така щаслива, що за Гарольда пішла і в його Норвегію, що вже й моєю стала, перебралась. Коли тебе, сестричко, батько наш буде віддавати в чужий край за якого-небудь принца, не знаного ні тобі, ні Русі нашій, – не плач і не побивайся. З любим і чужа земля стане тобі рідною. А як ще й діток йому народиш, то й узагалі...

Ми ж Ярославни! І батечко наш Ярослав Мудрий. Куди не віддасть, там і твоя отча земля буде, і станеш ти королевою – як от я стала...»

І що ж? Коханий, якого й не було насправді, зрадив її.

Нещира була присяга твоя,
Тепер не мій ти, а я не твоя!..
Бо я сама тее зазнала,
Коли невірнього вірно кохала...
Кого любила, той – за дверима,
Кого не знала – мужем назвала!

– Люди кажуть, – матінка своє гнула, – назвалася грибом – лізь у кошіль. Виросла, на порі стала, дівко, йди за того, за кого віддають. Хоч у Францію, хоч іще кудись... Та й королевою ти станеш, чого ж сумувати? Не кожній так щастить. А тобі щастячко як з Божих небес упало.

– А мене ви запитали, чи хочу я йти заміж?

– Ох, дочко, нас, жінок, про це ніхто не питає. А батьки й поготів. Як батько вирішить, так і буде. Не ти перша, не

ти остання. Колись і за мною у Швецію до батька мого, короля, прибули свати з незнаної мені Русі від князя Ярослава Мудрого, і мене теж ніхто не питав, чи згодна я за нього йти, чи ні... Віддали. І забрали мене, повезли в далеку і незнану мені Русь... І що? Звикла, злюбилася... З батьком твоїм ще й щаслива. Наче я зроду-віку в Києві й жила. Навіть і забула про свою Швецію. Батьківщина для жінки там, де її родина, діти, чоловік... І ти поїдеш у Хранкське князівство... Щоби воно стало згодом твоєю новою батьківщиною.

– Яке-яке князівство?

– Та чи тобі, зрештою, не все їдно? Як приїдеш – розберешся. Маєш розібратися. Бо королевою у них будеш. Вставай-вставай, батько звелів тебе нарядити й на очі сватів привести... Заберуть вони тебе із собою в своє королівство. А там тебе зустріне король, і ти скажеш йому, як я свого часу казала твоєму батькові, коли дісталася Києва: «Государю, я прибула...» Ти чуєш мене, доню?

– Чую, ненько, чую.

– Що ти маєш сказати, як прибудеш до тої Франції?

«Государю, я прибула... – почала Анничка чистою французькою («Sir, je shis arrivee...»), що її встигла вивчити за довгу дорогу від Києва до Парижа. – Государю, – повторила, – я прибула з далеких країв, щоб зробити ваше життя щасливим! Завбачаючи у вас одні лише неперевершені достоїнства, я обіцяю вам любов і вірність, але і сама чекаю од вас доброти, любові і

вірності!»

– ...Я обіцяю вам свою любов і свою вірність, – повторила вона, самовіддано дивлячись у його збуджені карі очі, що так і засвітилися радістю.

– І свою вірність... – ще раз повторила княжна.

– У вас, русів, таких жінок називають... називають, – пригадав він, – ві-ірнянками?

Так йому розповідали про слов'янок, що вірність у них – одна з найвищих моральних чеснот, що опоетизована народною творчістю.

Слово «вірність» однокорінне з такими словами, як «віра», «вірний», «вірна», і найпевніше розкриває свою суть у поєднанні «вірна подруга», «вірна дружина», «служити вірою і правдою»...

Так вірних дружин у слов'ян та русів споконвіку називали і називають – «вірнянками». Більшого визнання для жінки годі й шукати. Виходячи заміж, дівчина напередодні весілля виплітала ритуальний вінок і просила своїх подруг:

Вийте, дівоньки, собі й мені,
Собі звийте з рути-м'яти,
Мені звийте з барвіночка...

Зелений барвінок для слов'ян споконвіку – символ тривалого і вірного кохання...

– Так, ваша величносте, вірних жінок у нас називають вір-

нянками, – вторила княжна, і тієї ж миті в її руках, бозна-
як, з'явився зелений віночок з барвінку.

Ще мить, і він уже був на її золотавій голівці.

– Ві-ірняночка, – захоплено прошепотів Генріх. – Ти моя
вірняночка...

Після паузи, з гідністю:

– Я, Анна Ярославна, сказала все.

Він відповів, злегка вклонившись:

– Я, Генріх Перший, все почув.

Тоді вона вперше побачила свого судженого... Ой, леле!
Цей товстий, похмурий та понурий чоловік – її суджений?
Дожилася! Чи варто було з Києва в таку далину-глушину за-
биратися, щоб побачити судженого, який їй рішуче не спо-
добався?!

«Але це за першого разу та на перший позір, –
заспокоїла себе, – а я приїхала до його Франції не
на день – на все життя. І в мене ще буде час його
полюбити...

Чи бодай звикнути до нього. До речі, як його звати?
Здається, Генріх... Що ж – Генріх, то й Генріх. Головне,
що він король, а я біля нього стану королевою. І його
Франція стане моєю батьківщиною. І я теж про неї з
гордістю казатиму: моя Франція...»

Як і всі діти Ярослава, Анничка теж зростала, оточена і
захищена любов'ю батька, гарно вчилася, тож і не дивно, що

вона (дівчина, про таке й не мріяли в тодішній Європі!) здобула чудову, як на ті часи, освіту, виросла гінкою та гарненькою, наче молода тополенька, і батьки й незчулися, як вона й на порі стала... Як то у нас кажуть про юнака чи дівчину в розквіті сил, себто на виданні (це як про дівчину).

З хвилюванням і якоюсь невиразною, але трепетною надією чекала щовесни Ярила – бога весняного Сонця у давніх слов'ян, весняних робіт, а головне – це як для молоді – бога любові й пристрасті. Тож так хотілося хутчій дізнатися, а що ж воно таке – пристрасна любов, що її кожному має принести Ярило?

Чекала-виглядала Ярила й Анничка – як на порі вже стала. Чекала, бо ось-ось Ярило мав змінити її дівочу долю. Місяцем Ярила був ярець (травень). А уособлював його молодий парубок, хвацький, голінний і вабний – у білій полотняній одежі, зазвичай босоніж. Щоправда, здебільшого з'являвся на білому коні...

«Ярило, Ярило, – виспівували дівоньки, – принеси нам хутчій кохання і пристрасть жагучу та рвійну...»

Тоді слово «яр» означало «гарячий», «палкий», «ясний», «блискучий та осяйний»... А весну називали «ярою», зерно – «ярицею»...

А здебільшого Ярило уявлявся (Анничці здавалося, що вона його таким бачила) у білій киреї з вінком з маків і хмелю на голові. Тоді, ще в давньому Києві, про Ярила легенда ходила:

«Земля прокидається, одягається в розкішну одіж з квітів і зелені – все навколо оживає – ліси, поля, діброви...

І починає тоді Ярило ночами ходити. Де він ступне – ярина виросте, як подивиться на поле – квіти зацвітуть, гляне в ліс – пташки защебечуть. І ходить Ярило по темних лісах, селах, хуторах. І по градах Русі ходить, у Київ приходить...

Торкнеться уві сні молодого хлопця – кров закипить, дівчину зачепить – як іскра спалахне. І виходять хлопці й дівчата на Ярилове поле хороводи водить та пісень співати. Не зоглядяться, як зорі погаснуть, як місяць сховається, і на травах засяють сльозинки-росинки...»

А молодим дівчатам і хлопцям Ярило кохання дарував – незвичайне, палке... І всі бігли до Ярила за тим коханням. І Анничка бігла і вірила, що й у неї буде таке кохання, подароване Ярилом...

Зупинка була за женихами. Але для княжої дочки, для князівни вродливої та славної, та ще дочки такого знаного в Європі князя, як Ярослав Мудрий – та ще із самого Києва! – не проблема.

У своїй тритомній історії Франції з найдавніших часів до 1588 року Ф. Мезере так пише про ті події (переклад із старофранцузької) і про Анну зокрема:

«Генріх не мав ні дітей, ні дружини. Він, розуміючи, що в нього немолодий уже вік – а було йому 39 –

поділяв стурбованість своєї свити, яка вимагала від нього спадкоємця для королівства. До нього дійшли чутки про спокусливу княжну, гідну завоювати серце великого монарха. То була Анна, дочка Ярослава, прозваного Мудрим, князя Русі (що називається нашими сучасниками, це ж треба отаке – Московією!). Наснажившись від розповідей про її приваби, він послав у 1044 році єпископа де Мо з великим і помпезним посольством із пропозицією своєї руки...⁵»

⁵ Інше джерело, так звана «Реймська глоса», датує посольство 1048 роком і вказує, що на чолі місії стояв єпископ шалонський Роже.

Онук короля Гуго Капета, син короля Роберта II, король Генріх I

Жив-був у Франції Генріх Перший, який правив у 1031–1061 роках. Походив він із французької королівської династії Капетингів, що були при владі у Франції у 987—1328 роках.

Засновником династії вважається Гуго Капет. Найважливішими її представниками були: Філіпп II Август, Людовик II Святий, Філіпп IV Красивий.

Як наголошують історики, всі Капетинги відзначалися релігійністю, хоч часто і вступали в конфлікти з папою римським, за що неодноразово бували відлученими від церкви. Причиною конфліктів ставали як боротьба за владу, так і численні повторні шлюби королів Франції. Майже всі Капетинги приходили до влади в молодому або зовсім юному віці і майже всі помирали від різних заразних хвороб: морвиці, чуми, дизентерії.

Король Франції з роду Капетингів Генріх ще за життя батька отримав титул герцога Бургундського і був оголошений спадкоємцем престолу. Але одразу зайняти престол йому не вдалося – по смерті батька-короля почався такий розбрат і смута, така розруха аж до заколоту включно, що йому, спадкоємцю престолу, довелося утверджувати свої – законні! – права з допомогою зброї.

Причиною всіх роздорів навколо трону, власне, їх організатором, була королева Констанція, яка по смерті чоловіка-короля виступила проти сина, як проти чужака в її сімействі... У 1003 році батько Генріха, король Роберт II, розлучився зі своєю другою дружиною Бертою Бургундською.

Перший шлюб був укладений проти його волі за наполяганням батька Гуго Капета, ослуhatися якого Роберт не міг. Не послухаєш батька – втратиш трон. Дружина була набагато старшою за Роберта і мала вигляд ще старший за свої і так немолоді літа. Роберт жив з нею лише з принуки – батько наполягав – і тільки й вичікував зручної миті, щоб позбутися нелюбої дружини.

Невдовзі зручна нагода трапилася – у 996 році негaдано помер його батько Гуго Капет, і син, не діждавшись, доки батькові ноги охолонуть, поспішно розлучився з нелюбою дружиною та чимдуж кинувся одружуватися з коханкою (теж Бертою), гарною, звабною молодичкою (здається, до того вона встигла скільки там разів побувати заможем, але скільки – діло темне).

За всіма ознаками (а головне – він її кохав) мав зажити з Бертою просто-таки щасливо. До всього ж красунечка Берта була заможною, впливовою, тож завдяки її знайомствам і багатству Роберт і сам збагатився і до всього ж здобув та приєднав до свого маленького тоді королівства чимало багатих і немалих володінь. Жити б та жити – в любові і злагоді, вміло й тактовно використовуючи знайомства впливової Берти та

розширюючи свої володіння, але...

На нещастя, кохана Берта виявилася... його родичкою... І родичкою такою близькою, що шлюб був заборонений канонічними правилами. А Папа Римський Григорій V був суворим і безкомпромісним, він зятято дотримувався букви законів, тому оголосив їхній шлюб недійсним. Одним, як-то кажуть, розчерком пера.

Папу Римського підтримали французькі священики – «попи», як їх презирливо називав Роберт-король, чим дуже ображав святих отців. Назрівав конфлікт. Але, будучи від природи не войовничим, а лагідним, схильним до компромісів, король спершу заходився вмовляти святих отців. («Святоші! – подумки лаявся. – Самі тримають служниць для утіх, хоч це їм і заборонено, а мені... З королевою забороняють жити. І це мені, королю!...»)

Рим застеріг Роберта-короля: якщо він не послухається – буде відлучений від церкви. З усіма сумними наслідками, що звідси витікають.

Зрештою, Роберту була поставлена умова: або він розлучається з Бертою, позаяк вона є йому родичкою, або...

Король не схотів далі й слухати.

Він палко кохав БERTY. І навідріз відмовився розлучатись з дружиною, сприйнявши вимогу папи як його примху. Папа залишився на своєму – найшла коса на камінь. У 998 році король Роберт був відлучений від церкви.

Але й відлучення від церкви не подіяло на короля – так

він кохав БERTУ. І ще довго жив з нею і захищав її від папи і французького духовенства. Навіть і тоді, коли на нього наклали церковне каяття. Тільки вагітність дружини похитнула його відданість. На переконання короля, БЕРТА не могла від нього зачати у ті дні, від яких почалася її вагітність, адже він тоді був у поході і з дружиною не спав. Ота підозра похитнула їхню сімейну злагоду. На той час папою вже був Сильвестр II, він і анулював шлюб короля. Роберт II нарешті розлучився з БЕРТОЮ, звинувативши її у невірності, і невдовзі одружився втретє – на Констанції, дочці графа Провансу Гійома I Визволителя – такий пишний титул тесть сам собі присвоїв.

Констанція... Як свідчили сучасники, вона була горда, владолюбна і скупа, як Роберт – набожний, добрий і щедрий. Констанція намагалася одразу ж загнuzдати короля та підкорити його собі – Роберт став на дибки. Вони були такими різними, що король навіть почав було думати, як із нею розлучитися. За свідченням істориків, між ними склалися «кепські відносини», і король, хоча й відзначався благочестям, якийсь час відкрито жив з двома дружинами – з Констанцією і в той же час заникував до БЕРТИ. І навіть намагався розлучитися з Констанцією і знову зійтися з БЕРТОЮ, зраду якій на той час вибачив. З цією метою він напосідав на папу, намагаючись отримати від нього дозвіл на розлучення з Констанцією і другий дозвіл на повторне одруження з БЕРТОЮ. Підливала масла в огонь і Констанція. Вона відкри-

то суперечила королю, намагаючись підкорити його і правити королівством, до всього ж, Капетинги не визнавали її за свою. У їхньому роду вона була і залишалася чужою, її поведінка, як і оточення, дратували Капетингів. Її не любили при дворі через інтриги та жорстокість. Король раз по раз оголошував про розрив з нею та про повернення до Берти, яку він не переставав кохати і щодня хотів бачити біля себе. І ось в силу цього двір розділювався на два табори: одні підтримували Констанцію, інші – БERTY.

Верх брали при дворі то ті, то ті – миром між ними й не пахло. До всього ж, схильна до амбіційності та інтриг Констанція постійно нацьковувала власних чад проти батька. Зрештою, Роберт самоусунувся від родини – воювати і далі з дружиною у нього вже не було ані сил, ані бажання. Констанція нарешті захопила при дворі всю владу, і більше ніхто не смів їй перечити. Двох старших синів – Гуго Магнуса і Генріха, які стали на бік батька, вона просто вигнала геть, позбавила їх будь-якого утримання – королевичі змушені були вести життя бродячих лицарів. Гуго невдовзі загинув – у сутичці з такими ж мандрівними волоцюгами, як і сам, – а Генріх, повернувшись додому, примирився з батьком (та він з ним і не конфліктував), і той призначив його своїм спадкоємцем. 14 травня 1027 року Генріх був коронований у Реймсі – як спадкоємець короля.

«Генріх ніколи не буде королем!» – заявила Констанція. Вона мріяла передати престол найменшому синові Роберту,

який ходив у неї в любимчиках. Але король затявся на своєму: моїм спадкоємцем буде лише Генріх! Констанція теж своє гнула: ні, королем буде тільки Роберт! Хоча обидва вони – і Роберт, і Генріх, – були її синами, та любила Констанція чомусь лише одного – Роберта. І все робила, аби він згодом став королем. Чим би воно закінчилося, невідомо, аж тут негадано помирає король Роберт II. Дивно, не скаржився на здоров'я, не хворів, і раптом відправився в кращий світ. Чи не другого дня після похорону короля Констанція заявила: новим королем буде лише її молодший син Роберт. Коли їй заперечили, що спадкоємцем затверджений і коронований її син, але не Роберт, а Генріх, королева почала діяти. Досить швидко вона налаштувала проти Генріха найвпливовіших вельмож королівства. І зокрема, графа Шампанського, котрий і організував проти Генріха збройну змову. У першій же сутичці Генріх був розбитий, рятуючись, десь і зник. Пізніше виявиться, що він утік під захист герцога Нормандського, свого давнього прихильника. Герцог прийняв втікача з пошаною, назвав королем Франції, і, щоб всадовити його на трон, відібраний Констанцією («Ну й матінка, – хитав головою герцог, – рідного сина позбавляє корони – це ж треба!»), зібрав військо і подався з вигнаним королем до Парижа, де й всадовив його на трон. Так Генріх нарешті став королем. А молодший брат Роберт, улюбленець Констанції, змушений був відмовитись від претензій на престол, а після того, як він у якості компенсації отримав у своє володіння Бургундію, то

й зовсім заспокоївся, ставши там родоначальником герцогського роду.

Констанція чи не в істерію впала, не визнаючи Генріха королем (наче він був їй чужим, а не рідним сином). Оскільки вона не вгамовувалася («Як з цепу зірвалася», – казали про неї при дворі), король змушений був відправити матір до замку Мельон, що на річці Сені, південніше Парижа, де 25 липня 1032 року й урветься її невгамовне життя. Король Генріх розпорядився поховати нелюбу матір з почестями в абатстві Сен-Дені, поруч з могилою її чоловіка, короля Роберта II.

Генріх I нарешті став володарем Франції. Але радощів від того було мало. На кілька днів. А тоді короля Генріха полонив неспокій, обсіли невеселі думи. В той час королівська влада у Франції була ще геть слабкою. Особливо вона ослабла від інтриг матері Генріха Констанції та ще політики нормандських герцогів, яким Генріх змушений був робити поступки, і досить-таки значні – аби втриматися біля влади. Та й не було такого року, коли б Генріху не доводилося виймати меч і йти походом проти деяких васалів, тож чи не все життя його минуло в безконечних походах та штурмах тієї чи тієї фортеці. І хоч він був хоробрим воякою, відважним і невтомним, але успіх не завжди навідувався до нього. А тому королівська влада і при ньому продовжувала й далі слабшати – як казатимуть, втратила свій попередній блиск. Особливо жорстоких ударів наніс йому нормандський герцог Віль-

гельм – майбутній король Англії Вільгельм Завойовник. Він двічі розгромив Генріха – у 1054-му і в 1058 роках, і Генріх ледве-ледве тоді вцілів на троні.

Особисте життя його теж не складалося. Спершу він сватався до Матильди, дочки імператора Священної Римської імперії Конрада II, але шлюб так і не відбувся – через негадану і передчасну смерть нареченої в 1034 році. Через десять років Генріх нарешті таки оженився, теж на Матильді, тільки вже дочці маркграфа Фризії, але й друга Матильда, хоч і стала його дружиною, швидко залишила цей світ через рік під час пологів. Щось там пішло не так, Матильді зробили кесарів розтин, як потім з'ясується, невдало: і породілля, і дитина померли.

Франція була тоді невеличким королівством

Йй-бо, це було якесь прокляття! Те, що обтяжує, мучить, завдає клопотів та лиха. Прокляття, кимось на нього наслане. Бо знову треба йому шукати дружину. Втретє! Хіба він тричі проклятий, що вкотре має шукати собі подругу-дружину, яка б стала королевою і нарешті народила йому спадкоємця? Король без спадкоємця – справді прокляття. Кому він королівство своє передасть, хто продовжить його справу?

Але робити було нічого. Після наглої смерті Матильди мав знову зайнятися пошуками нової дружини.

Генріх у своєму королівстві не знав спокою. Майже все його владарювання минало в спробах хоч якось зміцнити підупалий престиж свого маленького королівства. Був він по суті королем Парижа та Орлеана, а сама Франція тоді була поділена на розрізнені, ворогуючі між собою феодальні володіння.

Це сьогодні Франція – одна з провідних європейських держав – в адміністративному відношенні поділяється на 96 департаментів, що створені на території історичних провінцій і 5 заморських департаментів (Гваделупа, Гвіана, Мартиніка, Реюньйон, Сен-П'єр і Мікелон), також до складу Франції входять заморські території – Нова Каледонія, Французька Полінезія та інші; територія – 551 тисяча квад-

ратних кілометрів, населення – 54,3 млн чоловік, а Париж – мало не європейська Мекка для всіх бажаючих потрапити до Франції. Їх із кожним роком зростає й зростає, а тоді було X–XI століття...

У першому тисячолітті до н. е. територія Франції була населена кельтами (римляни називали їх галлами, звідси назва всієї країни – Галлія).

Згодом Галлію завоював Стародавній Рим, який утворив на її території ряд провінцій. У III–VI ст. н. е. Галлію завоювали германські племена (вестготи, бургунди, франки). Вони створили на території Галлії ряд «варварських» держав, найбільшою з яких на середину VI ст. була Франкська держава. У 843 році її поділили на три частини, що поклало початок утворенню трьох самостійних держав: Франція (назва з X століття), Германія та Італія.

Першу королівську династію Каролінгів у Франції 987 року змінила династія Капетингів. Номінально єдине королівство поділялося на численні феодалні володіння. Виникла заснована на поземельних відносинах феодална ієрархія з характерною для неї системою васалітету. Почало оформлятися лицарство, виникли духовно-лицарські ордени. Вільні селяни (вілани) поступово перетворилися на кріпаків (сервів). З X ст. почали виникати нові і відроджуватися старі (римські) міста як центри ремесел і торгівлі. Починаючи з XII ст. у Франції відбувався процес об'єднання незалежних феодалних володінь в єдину державу і поступового поси-

лення королівської влади.

Після завоювання Римом кельтської країни Галлії почалася романізація її населення, виникла галло-римська народність. У IX ст. у результаті змішання галло-римської народності з германськими племенами – вестготами, бургундами, франками – сформувалися нові північно-французька і провансальська народності – назва «французи» походить від назви германського племені франків. Згодом племена консолідувалися в єдину націю, хоча етнічно-географічні відмінності між різними групами, особливо між населенням Північної і Південної Франції, зберігаються до нашого часу.

А тоді у X та XI столітті – Франція була невеличким королівством, і територія його – це землі навколо Парижа, що мали спільну назву Іль-де-Франс, з містами (крім Парижа) Санліс, Версай, Мельйон, Мо, Етамп та інші. До володінь французьких королів тоді ще належала Орлеанська провінція з містом Орлеан. А навколо простягалися могутні васальні князівства і графства, що хоч і були номінально залежні від французького короля, а насправді ж були майже повністю незалежними, вели свою самостійну політику й ні-ні, та й воювали проти короля. Та й до всього ж Бретань, Нормандія, Шампань, Бургундія, Прованс та інші удільні князівства в деякі епохи були куди сильнішими за саму Францію, і французькі королі мали од них постійний головний біль. Часом просто не відали, що їм робити з непокірними, але могутніми васалами, які не завжди й визнавали французького коро-

ля та дивувалися: а чому це ми повинні йому коритися, а не він нам?..

Було проти кого боротися – була б сила. І Генріх боровся. То проти свого молодшого брата Роберта і матері, мадам Констанції, які все намагалися відчикрижити в нього Бургундію і відтяли, сякі-такі, хоч ніби й рідня; то проти графів Валуа, які постійно намагалися вирватися з-під влади короля; то проти германського імператора Генріха III за володіння Лотарингією; то навіть проти нормандського Робера, який був начебто його союзником – єдиним, між іншим, – а й той відтяв у нього Вексен!

То ламай голову: де, врешті-решт, знайти собі вірну королеву. А як би було добре і славно, коли б він, повертаючись після усіляких сутичок або й зі справжньої війни, знав, що на башті королівського замку його виглядає дружина. Не якась там коханка – їх у нього навіть перебір, – а дружина. І діти. І серед них – його спадкоємець.

Але щоб були законні діти, треба було спершу оженитись. Отож спробуй іще знайти підходящу. То в казках до принца злітаються принцеси, а в житті... Хоча принцес у королівствах, великих і малих, було досить, але от халепа— всі вони доводились йому якоюсь ріднею. А церква уперто забороняла шлюби між родичами.

Що таке ступінь родичання? По прямій лінії, по боковій?

Рідня, зрештою. Ті, кого ми називаємо-величаємо родичами і без яких людині на планеті Земля так незатишно й самотньо?

На Русі родичами вважалися до семиюрідних включно, а наприклад, десятиюрідні іронічно називалися «десята вода на киселі». Та й узагалі, правильніше буде не семиюрідні, а «до 7-го коліна», тобто по 7-й ступінь родичання включно. А ступінь родичання рахується за кількістю народжень.

1—2 – чоловік і дружина.

Перший ступінь – батько й син, батько й дочка, мати й син, мати й дочка.

Другий ступінь – дід і онуки, бабця і онуки.

Третій ступінь (рідні) – прадід і правнуки, дядько і племінник, тітка і племінниця.

Четвертий ступінь – двоюрідні сестри і брати, двоюрідний дід, внучаті племінники, двоюрідна бабця і внучаті племінниці.

П'ятий ступінь – двоюрідний дядько і двоюрідні небожі.

Шостий ступінь – троюрідні сестри і брати.

А потім ідуть свекор і невістка, тесть і зять, свекруха і невістка. Це перший ряд рідні шостого ступеня. Другий: невістка і зовиця, зять і шурин, зять і своячениця, дівер і невістка. Третій: свояки, невістки...

Таким робом виходить, що 7-й ступінь спорідненості – це троюрідний дядько або небіж. (Дворянству, між іншим, треба було знати родослівну до 12-го коліна, тобто по 7-й сту-

пінь спорідненості – аж до шестиюрідних братів.)

Аж після всього цього йшов сьомий ступінь спорідненості та рідні.

І лише за ним королям дозволялося брати собі дівицю для одруження...

З інтернет-видання:

«При цьому йшли в рахунок не тільки всі кривні родичі, але й свояки по жінці, що були трактовані нарівні з кривними родичами. Це створило такий стан, що вельможі, які майже всі були вже споріднені між собою, не знали, де шукати собі жінок. Заборона подружжя до сьомого ступеня була однією з найбільших турбот одинадцятого й дванадцятого сторіч і спричинювала чимало поважних клопотів багатьом володарям і вельможам.

Під прикриттям перевірки чинності королівських подруж папи безперервно втручалися в дочасні справи королів і цим викликали безнастанний соціальний розгاردіаш. Ця обставина була однією з найзагрозливіших небезпек, особливо для нових династій і для молодих національностей, що в цьому часі кристалізувалися. Згаданий уже вище Роберт, син Гуго, може слугувати найкращим прикладом жертви свого часу. Розійшовшись з першою своєю жінкою, оженився вдруге зі своєю кузиною четвертого ступеня Бертою, донькою провансальського короля. Це викликало страшенний гнів Церкви, й папа Григорій V оголосив бідному королеві анатему в 996 році. Можна

увияти собі долю бідолахи! Та Роберт не піддавався й упродовж шістьох років боровся, як міг, проти Церкви, але, ймовірно, переслідувань не витримав. Мусив розійтися зі своєю другою дружиною й підкоритися всемогутньому папі. З цієї нерівної боротьби він вийшов зганьблений, упокорений, втративши всю повагу, що така потрібна була йому для укріплення свого молодого королівства. Оженився втретє з Констанцією, донькою арлезіанського графа Гійома, з якою мав сина Генріха, що пізніше одружився з нашою Анною Ярославною.

Король Роберт, виснажений непосильною боротьбою, прибитий ганьбою й зневагою, помер 20 липня 1031 року в Мелені, залишаючи королівський престол своєму синові Генріхові.

Свідок ганьби, упокорення й усіх нещасть, що напосілись на батька, новий король був готовий, як ніхто інший, усіляко підкоритися всім вимогам Церкви.

Тим-то, коли в 1044 році померла його перша дружина Матильда, донька німецького цісаря Генріха II, не залишивши по собі ніякого спадкоємця мужеської статі, внук Гуго Капета довго вагався, перш ніж одружитись. Трудність знайти жінку, що не була б споріднена з ним до забороненого ступеня, збільшилася ще й його першим подружжям, яке закривало йому доступ до родин усіх німецьких володарів, бо, як уже сказано, Церква трактувала шлюб нарівні з кривим посвояченням. Таким чином усі дівчата – родички до сьомого коліна його небіжчиці-жінки – були йому

заборонені.

Шукаючи впродовж довгих років способу узгодити свій респект до канонічних вимог із гарячим бажанням утвердити молоду капетинську династію більш плідним подружжям, як було перше, Генріх прочув про молоду князівну, батько якої княжив геть аж на другому кінці Європи, за межами Візантійської імперії. Віддаль цієї, маловідомої на Заході, країни й її відокремленість від решти Європи, здавалося, давали Генріхові повну запоруку, що донька цього суверена не могла мати з ним ніякого – ні безпосереднього, ні посереднього споріднення. Отож він був певен, що шлюб з цією обраницею не лише не зможе наразити його на страшні громи Церкви, а навпаки, звільнить його від небажаного втручання духовенства в його справи. Цією вродливою принцесою була Анна Ярославна, донька князя Ярослава Мудрого.

Про погані наслідки від «близького схрещення»

Так, усе почалося із заборони на шлюби між родичами аж до сьомого коліна. Ця заборона надто ускладнила життя королів у XI–XII ст. Особливо Генріху I, який року 1045-го тільки й був занятий, як здавалося, вічним запитанням, на яке не було відповіді: де знайти собі супутницю життя, себто королеву? До всього ж, сімейне життя короля складалося не зовсім вдало. Як уже мовилося, в двадцять п'ять років він був заручений з дочкою німецького імператора Конрада II, але юна принцеса, до речі, гарна, – яка не хворіла і відзначалась рожевими щічками й відмінним, як здавалося, здоров'ям, негадано помирає – навіть не встигнувши й познайомитися з нареченим. Після невдалого женихання Генріху було не до особистого життя – з одного походу в інший – воював з васальними, але могутніми князьками, вигравав, програвав, приєднував їх до свого крихітного князівства, що через століття стане могутньою славною Францією. Аж через десять років, нарешті використавши перепочинок між походами, кинувся шукати собі суджену. Вдруге все склалося мовби вдало, Генріх навіть одружився з небогою імператора Германії Генріха III. Але не встиг прожити з нею й рік, не встиг і близькістю насолодитись (ах, яка вона була зваблива, теж, до речі, Матильда) як дружина візьми й помри. Король довго

сумував за втраченою дружиною і все дошукувався відповіді на запитання: чому це йому так не щастить із створенням власної родини? Перед ким він нагрішив? Чи це Господь йому посилає випробування?

До речі, за словами літописців, того року до Франції прийшла надзвичайно квітуча і тепла, якась осяйна і лагідна весна, але й вона не збадьорила короля-удівця.

У вдівстві він побув щось близько двох років – знову походи, нескінченні чвари та непорозуміння з могутніми васалами.

Мав коханок? Мав... коханців. Але це – не те... Потрібна була королева, бо який же король без королеви? А королевою Франції може стати лише законна дружина – таку, законну, і шукав король.

Шукав-шукав і...

І не знаходив. Правда, не яку-небудь шукав, а достойну. І так збігло два роки. Вже й віру втратив, що колись знайде достойну супружницю, яка стане королевою Франції. А втрачаючи віру в успіх задуманої справи, король невідомо кому скаржився: хоч ти до Туреччини їдь шукати собі кохану дружину!... А все чому? В Європі було багато достойних – і вродою, і статками, і родом (таких Генріх назвав близько десяти), але...

Але закон не дозволяв йому одружуватися. Закон, що його встановила Церква. У ті часи королі одружувалися не так заради любові й створення родини, як для того, аби збільши-

ти свої володіння, тож і брали в дружини близьких родичок, не задумуючись про погані наслідки – від такого «близького схрещення», простіше, кровозмішання, вже почали народжуватися недалекі, розумово відсталі чада королів, а часом і дебіли...

Першою забила тривогу Церква – папа й заборонив шлюби між родичами. Та королі чи герцоги намагалися обійти заборону, хитрували, щось там підтасовували, і тоді папа, розсердившись, одним розчерком пера заборонив шлюби між родичами аж до сьомого ступеня спорідненості, назвавши їх кровозмішувальними. Ось тут і почалися клопоти в королів, які багли одружитися. Бідолахи, вони майже всі були родичами, а тому створити подружню пару після закону стало вельми складно, якщо взагалі можливо. (Для деяких монархів і просто неможливо, бо всі вони вже по кілька разів були між собою родичами і могли приводити на світ лише потомство недоумків.)

Генріх спершу було сподівався на Германію, але й там його родичів виявилось чимало. Останній шлюб Генріха був визнаний Церквою шлюбом між родичами, тож усі родичі померлої королеви доводилися і йому родичами до сьомого ступеня спорідненості, а, отже, він жодну з них не міг взяти собі в дружини, аби не порушити закон папи.

– Мабуть, треба відрядити посланців у всі бодай найвіддаленіші країни, аби дізнатися, чи немає там гідної нареченої?

І Церкву теж можна зрозуміти. Власне, її тривогу. Королі, бажаючи збільшити свої володіння, одружувалися в основному зі своїми кузинами – двоюрідними, троюрідними, чотириюрідними сестрами, племінницями, тітоньками...

А про погані наслідки для потомства тоді не знали, отож не переймалися цим – у майбутнє – а які там будуть королі? – не заглядали. Жили сьогоденням. Чи не це стало причиною виродження династії Каролінгів? Нащадків Карла Великого як тільки не називали: Покірний, Лисий, Заїка, Простуватий... Усі королі, так чи так, а були пов'язані родинними зв'язками... Тож куди податися, як усюди – родичі королів?

А на простолюдинках королям не годиться (не в казці, а в житті) женитися. І тут якось (як ми вже згадували) Генріху розповіли... Далеченько від Франції є така славна і сильна країна – Русь. Себто Київська Русь. Живуть там русичі або слов'яни. Столиця Русі – місто Київ. Славний-преславний. А править у ньому князь – теж славний-преславний, Ярослав Мудрий. Кажуть, що у нього є дочки... Які? О-о, на весь світ славні – і вродою, і розумом... Особливо молодша, на ймення Анна. «Втілення мудрості і краси». Вона славна не тільки на Русі, а й у всьому християнському світі...

І вибір короля Франції (тоді ще й не Франції, а маленького французького королівства) зупинився на Анні Ярославні, дочці Ярослава Мудрого з незнаной Київської Русі, якій і випала честь продовжити королівську владу Капетингів...

Це їй, Анниці з Києва, довелося... Так ніби дівчину силоміць, проти волі її, королевою зробили. А так-таки й було.

Дівчата її віку (та й молоді жінки теж) тільки й мріють про такий статус, а про неї історики писали: і довелося їй стати королевою Франції.

Коли батько її Ярослав Володимирович вирішив зміцнити зв'язки ще й із Францією та задовільнити прохання короля Генріха I – Анна була не старша за сучасну студенточку. Один з авторів, який писав про неї, зауважує: вельми можливо, вона була тоді закохана в якого-небудь Добринюшку, мріяла співати на хорах Софійського собору, а довелося...

А що значить бути королевою? Ні, ні, це не тільки розкішне вбрання, захоплені погляди залицяльників – реальність трохи інша. Бути королевою – це постійно виявляти високу самовідданість та дисципліну. Що з того, що королева на другому місці, себто вона «за» чоловіком, мовби не при ділах, але ж вона при тилах його королівства! І в неї цілий сонм обов'язків, турбот про вибір чоловіка, про його сили перед боєм, і в його звітуванні перед Богом.

Та й до всього ж, дочка великого київського князя – це посадова особа. Треба – значить треба. Себто у Францію їхати. Прощавай назавжди, київський Добриня! – не судилося, мушу народжувати чужому королю спадкоємців. Прощавай і ти, Софіє Київська, і ти, золотоверхий Києве мій! (Мій – адже я була і навіки залишуся киянкою.)

Трохи було аж засмутилася (правда, виду не подавала),

що саме їй батько таку долю вибрав: у якусь там Францію на край світу посилає. Та у Києві про ту Францію ніхто й знати не знає. Чули, що є таке королівство – маленьке та слабеньке. Не Германія, не Норвегія, не Скандинавія.

Не Візантія, зрештою.

Закуток Європи, але...

Мусить їхати. Така батьківська воля, і такий у неї обов'язок. Треба зміцнювати міждержавні зв'язки Київської Русі, тож годиться й Франція. Та й не Київ набивається – сам король Франції просить її руки.

Отак і поїхали. У Францію – то й у Францію.

Свати із Франції. Багаті дари Ярославу Мудрому

Посли короля Франції, овдовілого Генріха I вирушили до Києва по весні 1048 року, в квітні місяці.

Королівські свати просувалися повільно. Крім послів, які їхали верхи, хто на мулах (переважно духовні особи), хто на конях (лицарі) – обоз складали численні повозки з припасами (шлях-бо передбачався довгий, наче на інший кінець світу) та вози з багатьма дарами. Наприклад, в якості дарунків Ярославу Мудрому везли дорогі бойові мечі, заморські сукна, коштовні срібні чаші – французький сват багнув вразити щедрістю свого київського свата.

На човнах, розкішних і пишно прикрашених – щоб всі знали, хто пливе та їде – не хто-небудь, а гості самого короля франків! Де та Франція? – питали. Дивувались ображені, що ти диви, якісь там... ммм... аборигени не знають, де Франція, – відповідали: там, де треба... Отож на човнах спустилися до Дунаю (спершу ж треба було ще й до нього з Франції дістатися), потім на конях пройшли через Прагу і Краків. Шлях це, правда, не найближчий. Та дорога вважалася і зручною, і завжди багатолюдною. А отже, й безпечною, хоча безпечних місць у ті часи майже ніде не було.

Але тією дорогою йшли торгові каравани зі сходу на захід, тож хоч якась безпека там була. Та й каравани завжди

супроводжували добре озброєні вершники.

Посольство очолював шалонський єпископ Роже із знатного роду графів намюрських. Це був вельми кмітливий молодий чоловік. Ще в юності він вирішив, ким йому бути: графом або священиком. Вибрав сутану і не прогадав. Тут його кар'єра творилася успішніше. Неабиякий розум, знатне походження, беручий до всього зух, – все це допомогло йому успішно вести будь-яке діло, за яке він брався. Та й дипломатом вдався неабияким, тож його не раз використовував – і щораз успішно, – король Франції, посилаючи Роже то до Рима, то в Нормандію, то до германського імператора. І визначну та історичну місію – висватати йому дружину, – король доручив саме йому, священику Роже, який взявся за нове доручення короля, як-то кажуть, обіруч, розуміючи, що в разі успішного його виконання він увійде в історію. Що так і станеться.

Крім Роже, старшими в посольстві ще були єпископ Готьє Совеір та міністр Гасселін де Шалпіньяк. Відправляючи 1048 року послів у далекий і незнаний Київ, де жила з батьком і двома сестрами незаміжня княжна Анна Ярославна, вродлива та розумна, Генріх I Капетинг не поскупився і посольство спорядив препишне. Послам же було доручено, як-то кажуть, будь-що отримати згоду на шлюб дочки київського володаря з Генріхом, адже навіть до Франції «дійшла слава про чари принцеси Анни, дочки Георгія (Ярослава)». Король велів передати, що він «зачарований оповідями про її

досконалість». Анна була вродлива, жвава, та ще й отримала відмінну, як на ті часи освіту – «прилежна книгам» – у домі свого батька.

Отож іще раз. У квітні 1048 року в розпал весняного буйства французьке посольство з дорогими дарами відправилося до Києва.

Париж залишили на світанку, коли над Сеною стояв туман, а в повітрі ще відчувалася нічна свіжість, як під колесами й підковами проторохтів настил фортечного мосту, а паризький сморід змінився свіжістю весняного ранку.

У прибережжі Сени весело перегукувалося і щебетало птаство.

Але рідко на якій дорозі не було розбійників. Та ще на такій довгій – від Парижа до Києва. Тому на глухих франкських шляхах посольство захищав сеньйор Гослен де Шоні, він був вродженим рицарем, а для захисту посольства мав під своєю орудою загін хоробрих воїнів.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.